

УДК 336.71

Кірізлєєва А. С.

НОРМАТИВНО-СТРАХОВИЙ ЗАХИСТ АКТИВІВ КЛІЄНТІВ БАНКІВ В УМОВАХ МОЖЛИВОГО ФІНАНСОВОГО КРАХУ

Під час фінансової кризи дуже важливо знати, які фінансові продукти / інструменти ви маєте, та чи будуть вони захищені від банкрутства банку. За останнє десятиріччя, продукти та послуги, пропоновані банками та брокерськими фірмами, стали більш схожі між собою, але є важливі відмінності у нормативно-страховому захисті пропонованим для різних продуктів. Дослідження цього напрямку здійснюються багатьма вченими та практиками (Васюренко О. В., Гальчинський А. С., Дзюблюк О. В., Ковальчук Т. Т., Мороз А. М., Мочерний С. В., Диба М. І. [1], Полозенко Д. В., Савлук М. І., Корнева О. [2], Федоров В. М., Василюшин Е. Н., Колесников В. І., Кисельов В. В., Лаврушин О. І., Панова Г. С., Соскін В. М., Осадчий Є. С. та ін.)

Метою статті є дослідження стану захисту банківських продуктів в Україні та на прикладі США світовий досвід захисту, які забезпечуються двома організаціями: Федеральної корпорації зі страхування депозитів (FDIC) та корпорації захисту інвесторів цінних паперів (SIPC). Чи буде один з цих органів втручатися і погашати втрати, якщо банк збанкрутує та наскільки захищені активи клієнтів банків в Україні?

Розглянемо світовий досвід на прикладі США нормативно – страхового захисту різних продуктів банків і небанківських фінансово – кредитних установ, зокрема брокерськими фірмами.

Щоб отримати уявлення про те, що охороняється FDIC, необхідно задуматися про первинну функціональну різницю між банками і брокерами. Функцією банків є залучення вкладів і використання цих вкладів для видачі кредитів. За допомогою резервного механізму Федеральної резервної системи, банки можуть насправді видавати набагато більше, ніж депозити, які вони приймають (також відомий як ефект мультиплікатора). Депозити зберігаються у формі готівки. Звичайно, можна також придбати депозитний сертифікат (ДС), але це, по суті, кредит покупцем ДС в банк, що видав депозитний сертифікат.

Федеральна корпорація страхування депозитів (FDIC) страхує депозити (кошти і ДС) до \$ 250,000 (основну суму і відсотки) для кожного власника рахунку в федерально застрахованій установі. Ці суми покривають дефіцит кожного рахунку в кожному окремому банку. Наприклад, якщо вкладник – жінка має індивідуальний рахунок у XYZ банку, а також спільний рахунок з чоловіком, обидва рахунки будуть покриті окремо. Крім того, якщо у неї є FDIC застрахований ДС з ще одним банком, той депозитний сертифікат також буде покриватися окремо.

FDIC є незалежним агентством уряду США, але його кошти надходять виключно із страхових внесків, що сплачуються фірмами-членами і доходи по цих коштах. Тим не менш, FDIC підтримується повністю урядом США. З моменту свого створення в 1934 році, ніколи не було втрати застрахованих коштів вкладником збанкрутілих установ.

У той час, як банки мають справу в основному з депозитами і кредитами, брокери функціонують на ринку цінних паперів, в першу чергу в якості посередників. Їх головна мета – купити, продати і тримати цінні папери для своїх клієнтів. У цій функції вони значною мірою регулюються Комісією з цінних паперів і бірж (SEC) і різними ринками цінних паперів, в яких вони здійснюють свою діяльність. Деякі з найбільш важливих правил відносяться до вимог до чистого капіталу, сегрегації та зберігання активів клієнтів та обліку для клієнтських рахунків.

Корпорація Захисту інвесторів цінних паперів (SIPC) була створена Конгресом в 1970 році, і на відміну від FDIC, вона не є ні агентством, ні регулюючим органом. Замість цього, вона фінансується її членами і її основною метою є повернення активів, які зазвичай цінні папери, у разі провалу брокерської фірми.

Більшість акцій, наприклад, насправді не зберігаються у фізичній формі в брокерській фірмі. Вони зберігаються SEC-затвердженим депозитарієм або трастовою компанією. Найчастіше вони зберігаються в електронній формі Національною депозитарною трастовою компанією (DTC). Покупка і продаж казначейських облігацій, наприклад, повністю електронна та записи власності фактично зберігаються в Казначействі. Простіше і безпечніше тримати цінні папери в електронному вигляді і для фізичних осіб. Це також полегшує врегулювання угод між брокерськими фірмами, коли цінні папери купуються і продаються.

SIPC охоплює дефіцит у рахунках клієнтів до \$ 500 000, у тому числі 100 000 \$ готівкою. Це покриття включається тільки тоді, коли цінних паперів клієнтів не вистачає, коли брокерська фірма зазнає невдачі. Крім того, більшість великих брокерських фірм підтримує додаткове страхування для набагато більше, ніж \$ 500 000, застрахованих SIPC. Надлишок, підтримуваний кожною брокерською фірмою, різний, тому про це необхідно запитати, коли відкривається новий рахунок.

Є певні речі, які SIPC не покриває:

- товари і ф'ючерсні контракти, а також опціони на них;
- валютні контракти;
- страхові поліси;
- пайові інвестиційні фонди, що проводяться за межами брокерської діяльності (це відповідальність спонсора пайового фонду);
- інвестиційні контракти, не зареєстровані в SEC (фонди прямих інвестицій, наприклад, які знаходяться у віданні генерального партнера цього фонду).

На відміну від FDIC, це не суцільне охоплення.

Хоча технічно SIPC не захищає від шахрайства, більшість великих брокерських фірм виконують бланкові облігації. SIPC страхування ускладнюється в тих випадках, коли не збанкрутілий брокер є контрагентом декількох незавершених угод із кредитоспроможним брокером, або у випадках, коли збанкрутілий брокер не зберіг адекватні рахунки. У таких ситуаціях, фактичне врегулювання претензій може бути затримано, оскільки не вистачає правильної інформації.

Вклади населення в банках і цінні папери, що містяться на брокерських фірмах, схожі в тому, що кошти клієнтів відокремлені і знаходяться у власності власника рахунку. Банк може засновувати свій загальний обсяг кредитів на загальну суму депозитів, які він містить, але він не використовує безпосередньо депозит приватної особи, щоб видати кредит. Таким же чином, брокери не можуть використовувати клієнтські кошти на підтримку інших видів свого бізнесу. Єдиним винятком з цього є те, що брокер може закласти до 140 % цінних паперів клієнта, як забезпечення для кредиту маржі для цього клієнта.

У часи фінансового стресу, одним з найбільш очевидних показників відносної безпеки банків і брокерських фірм є те, що відомо як спред свопу кредитного дефолту. Вони періодично публікуються у фінансових ЗМІ, і вони представляють ризик, що сприймається іншими фінансовими інститутами стосовно конкретного банку або брокера. Чим вище спред, тим більше ризик, що сприймається дуже складною фінансовою групою установ. Особливо в часи фінансового стресу, відмінності між інститутами одного і того ж типу можуть бути дуже широким, і вони можуть забезпечити попереджувальні сигнали. Попереджувальний знак у випадку з банками, наприклад, може бути, якщо темпи пропонованих CD, значно вище в одному банку, ніж в інших. Там можуть бути й інші, пов'язані з ринком причини для цього, але це заслуговує подальшого дослідження.

Так, які ж відмінності між FDIC і SIPC, і, отже, між безпекою активів в банках і брокерських фірмах?

Активи в брокерській фірмі рідко зберігаються у формі грошових коштів. За винятком активів в процесі врегулювання, більшість рахунків в брокерській фірмі буде зберігатися в тій чи іншій формі фонду грошового ринку у веденні цього брокера.

Давайте використаємо приклад того, як SIPC буде працювати. Припустимо, що ви є власником акцій у розмірі \$ 600 000 і фонд грошового ринку в розмірі \$ 150 тисяч в день, коли ваша брокерська фірма виходить з бізнесу. SIPC здатний знайти тільки \$ 200 000 ваших акцій і рахунок грошового ринку. SIPC застрахує різницю в акційному рахунку і відшкодує акції, які знецінені в цілому до \$ 400,000.

Чи то ваші стоять \$ 400 тисяч акції як і раніше коштують \$ 400 000, коли ви в кінцевому підсумку їх отримуєте, це вже інше питання. Ви отримаєте цінні папери, але вартість цих цінних паперів не буде гарантована – це основна відмінність між банками і брокерськими фірмами. Готівкові кошти є готівка, і якщо у вас є \$ 10 000 на банківському рахунку сьогодні це буде коштувати \$ 10 000 завтра; якщо ви є власником 40 000 акцій компанії XYZ, які коштують \$ 10 сьогодні, вони можуть не коштувати \$ 10 завтра. SIPC лише запевняє вас, що ви отримаєте назад 40 000 акцій XYZ.

У деяких випадках (як правило, за участю більш дрібних установ з поганою практикою ведення обліку), SIPC матиме безпосередній вплив або працюватиме з федерально – призначеним піклувальником для ліквідації фірми. До того ступеня, до якої відсутні цінні папери або готівка клієнта, SIPC буде використовувати свої власні кошти, щоб компенсувати різницю. Крім того, якщо клієнт мав готівку і цінні папери понад \$ 500,000, що покриваються SIPC, будь-які надлишкові кошти, отримані від ліквідації фірми, будуть пропорційно розподілені насамперед між тими клієнтами (до звичайних кредиторів, наприклад). SIPC стверджує, що 99 % клієнтів збанкрутілих брокерських фірм отримали свої активи назад в повному обсязі.

Незважаючи на багато правові, нормативні та «хід бізнесу» запевнення, клієнти банків і брокерів повинні все-таки перевіряти заклади, що містять їх активи. Перше, що потрібно перевірити, чи є фірма членом FDIC і / або SIPC. Як правило, це буде на видному місці в офісі фірми, в літературі і на їхньому сайті.

Інші важливі питання включають в себе наступне:

- як довго установа працює в цьому бізнесі;
- скільки капіталу має в порівнянні з його нормативним вимогам;
- кредитний рейтинг бізнесу;
- чи є додаткове страхування.

Випадки банкрутства великих банків і брокерських фірм у США були нечисленними, і в останні десятиліття, випадки SIPC ліквідації було небагато. Тим більше, що після нападу терористів на Нью-Йорк 11 вересня 2001, системи обліку стали набагато складнішими і захищеними. Тим не менш, можливість фінансового краху залишається, і робити фундаментальні дослідження про міцність фірми, яка тримає активи клієнтів – це фінансово – обгрунтована практика, будь то банк або брокер.

Але набагато складніша ситуація в Україні щодо нормативно – страхового захисту активів банків. На сьогодні згідно з вимогами Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» розмір гарантованої суми відшкодування за вкладами фізичних осіб складає 200 000 грн. Але відповідно до статті 26 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» Фонд не відшкодовує кошти:

передані банку в довірче управління;

за вкладом у розмірі менше 10 гривень;

за вкладом, підтвердженим ощадним (депозитним) сертифікатом на пред'явника;

розміщені на вклад у банку особою, яка була членом спостережної (наглядової) ради, правління (ради директорів), ревізійної комісії банку, якщо з дня її звільнення з посади до дня прийняття Національним банком України рішення про віднесення такого банку до категорії неплатоспроможних не минув один рік;

розміщені на вклад у банку особою, яка надавала банку професійні послуги як аудитор, юридичний радник, суб'єкт оціночної діяльності, якщо ці послуги мали безпосередній вплив на виникнення ознак неплатоспроможності банку і якщо з дня припинення надання послуг до дня прийняття Національним банком України рішення про віднесення такого банку до категорії неплатоспроможних не минув один рік;

розміщені на вклад власником істотної участі банку;

розміщені на вклад особою, яка на індивідуальній основі отримує від банку проценти за вкладом на більш сприятливих договірних умовах, ніж звичайні, або має інші фінансові привілеї від банку;

за вкладом у банку, якщо такий вклад використовується вкладником як засіб забезпечення виконання іншого зобов'язання перед цим банком, у повному обсязі вкладу до дня виконання зобов'язань;

за вкладами у філіях іноземних банків;

за вкладами у банківських металах;

розміщені на рахунках юридичних осіб та фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності.

У разі прийняття Національним банком України рішення про ліквідацію неплатоспроможного банку, гроші за такими вкладами виплачуватимуться у черговості, визначеній у статті 52 Закону, за рахунок коштів, одержаних в результаті ліквідації та реалізації майна банку.

Розміщаючи зазначені вище кошти, вкладник повністю усвідомлює та бере на себе відповідальність за можливі ризики [3]. Фонд закликає громадян робити свідомий і поінформований вибір на ринку фінансових послуг. Але метою цього Закону є захист прав і законних інтересів вкладників банків, зміцнення довіри до банківської системи України, стимулювання залучення коштів у банківську систему України, забезпечення ефективної процедури виведення неплатоспроможних банків з ринку та ліквідації банків.

Тобто, значний обсяг активів клієнтів комерційних банків у разі рішення про ліквідацію неплатоспроможного банку залишаються неповерненими. Активи, розміщені на рахунках юридичних осіб та фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, зовсім не відшкодовуються Фондом. Клієнту – фізичній особі, який розмістив власні тимчасово вільні кошти на вклади одного комерційного банку у різних валютах за різними договорами, відшкодовується максимальна сума тільки 200 000,00 грн. зі всієї сукупної суми розміщених коштів у сумі вкладів, включаючи відсотки, яка встановлюється на підставі паспорту та ідентифікаційного коду клієнта банку. Згідно з вимогами законодавства повернення інших грошей можливо лише за рахунок коштів, одержаних в результаті ліквідації та реалізації майна банку у чергу згідно зі статтею 52 «Черговість та порядок задоволення вимог до банку, оплата витрат та здійснення платежів» у четверту, шосту і сьому чергу. Вимоги, не задоволені за недостатністю майна банку, вважаються погашеними. Таким чином, вимоги клієнтів банків залишаються незадовільними, грошові кошти не повертаються до їх власників. Постає питання нормативно – страхового захисту активів клієнтів комерційних банків в умовах можливого фінансового краху банківського інституту.

Проблемою недостатньої капіталізації зумовлюється і недосконалість як усієї банківської системи, так і окремих банків, які не мають можливості залучати значні ресурси й проводити масштабні активні операції (кредитні та інвестиційні).

Рівень капіталізації – один із визначальних факторів, що впливає на фінансовий стан комерційних банків та перспективи їх розвитку, а також у подальшому на стан захищеності коштів фізичних та юридичних осіб.

Процес капіталізації банків – один з головних чинників сталого розвитку банківської системи, її надійності та стабільності, але проблема капіталізації стає гострішою у зв'язку з погіршенням економічної та політичної ситуації в країні.

На сучасному етапі проблему капіталізації банків часто плутають із проблемою величини статутного капіталу або з проблемою ліцензійних вимог до розміру регулятивного капіталу. У цьому випадку необхідно чітко зазначити, що проблема капіталізації – це проблема недостатньої адекватності капіталів банків розміру їх активів з урахуванням ступеня їх ризикованості (рис. 1). Отже, проблема полягає не в кількісній, а в якісній площині [1].

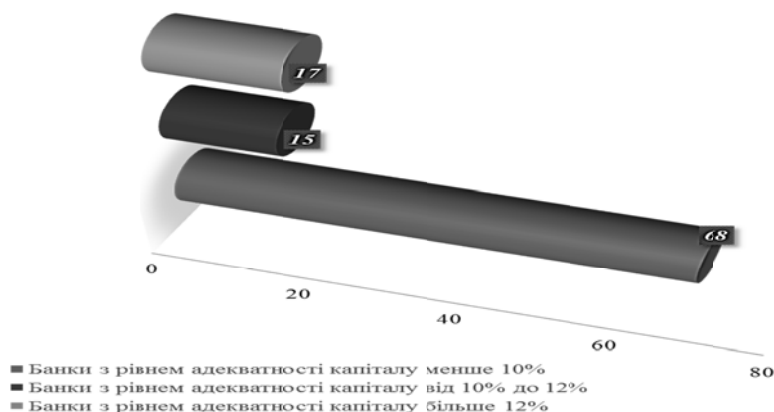

Рис. 1. Структура власного капіталу за ступенем капіталізації банків

Зрозуміло, якщо за останні кілька років приріст банківських активів суттєво перевищував відповідний приріст капіталу, а середній норматив адекватності капіталу знизився майже з 21,0 % до 15,0 %, то це свідчить про досить негативні тенденції капіталізації українських банків. Якщо банки нездатні будуть збільшити свій капітал, то вони будуть вимушені зменшити обсяги кредитування через неспроможність виконувати нормативи адекватності. А оскільки близько 70 % доходів комерційних банків припадає саме на кредитну діяльність, то зменшення її масштабів за таких обставин є прямою загрозою стабільності всієї банківської системи [2].

Наведені дані дають змогу отримати ґрунтовне розуміння основних тенденцій розвитку банківського сектору України, факторів, що впливали на діяльність вітчизняних банків та стан їх капіталізації, а також визначити головні ризики (рис. 2).

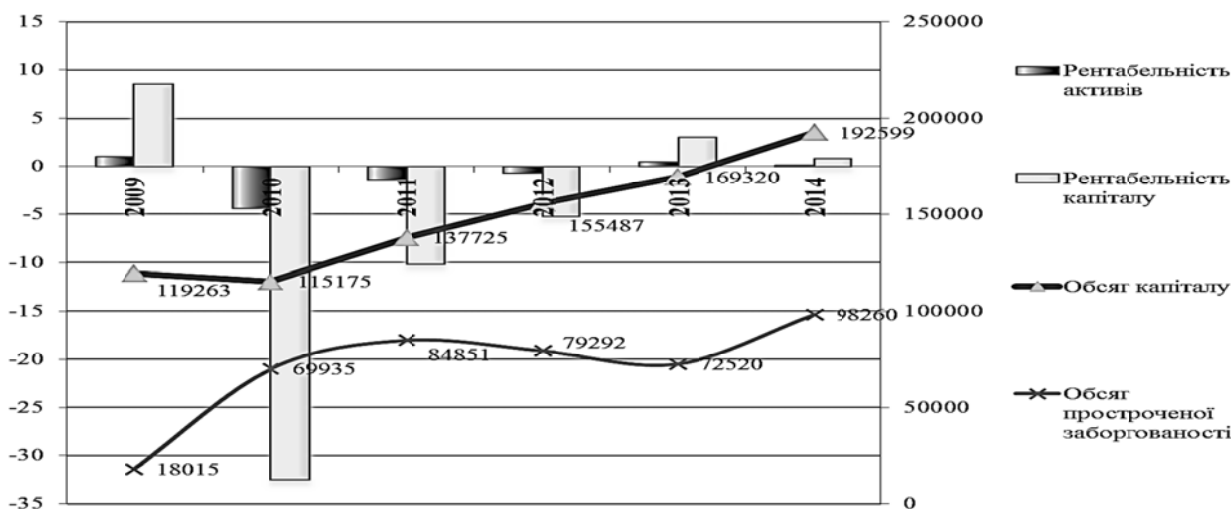

Рис. 2. Динаміка фінансового стану банківських інститутів України

Впродовж усього періоду, що аналізується, стабільно та в значних обсягах відбувалося нарощування банками статутного капіталу, але здебільш у кількісному, а не у якісному впровадженні. Найдинамічніше він зростав у передкризовий та кризовий періоди: 192 % – за 2009 рік. Зрештою частка статутного капіталу в загальному обсязі капіталу банків стала вирішальною і в період із 01.01.2009 р. до 01.01.2013 р. в абсолютному вираженні збільшилася на 92 750 млн. грн., тобто більш як удвічі.

Як відомо, в Україні регулятивний капітал банків складається з капіталу першого та другого рівнів. Капітал третього рівня, який, згідно з підходами Базельського комітету з банківського нагляду можна було використовувати для покриття ринкових ризиків і який Базелем III вилучається з покриття ризиків, в Україні не використовувався.

Водночас деякі банки, яким не вдалося своєчасно збільшити капітал у достатньому обсязі, були змушені припинити свою діяльність і нині перебувають у стадії ліквідації (АКБ «Трансбанк», АБ «Банк регіонального розвитку», ТОВ «Укрпромбанк», ВАТ «КБ «Національний стандарт», ВАТ «КБ «БІГ Енергія», ПАТ «АБ «Синтез» та інші) [7].

Основною причиною цього були взяті банками надмірні ризики та неспроможність їх адекватно оцінити або належно ними управляти, що впливає сьогодні на неповернення та незахищеність коштів клієнтів банку, а у майбутньому на недовіру до всієї банківської системи. Таким чином, на підставі даних аналізу можемо зробити висновок про нестабільну ситуацію у банківському секторі, що призводить до настання ризиків не повернення вкладів як фізичних, так і юридичних осіб.

Проведений аналіз наочно свідчить, що безпосередній вплив на фінансову стійкість та платоспроможність банку має достатність обсягу та якості його капіталу [7].

ВИСНОВКИ

Розглянуто світовий досвід на прикладі США нормативно – страхового захисту різних продуктів банків і небанківських фінансово – кредитних установ.

Існує можливість фінансового краху будь – якого банківського інституту, тому робити фундаментальні дослідження про міцність банку, яка тримає активи клієнтів – це фінансово – обґрунтована практика.

Виявлено недоліки нормативно – страхового захисту активів клієнтів комерційних банків України, необхідність підвищення як кількісного, так і якісного рівня капіталізації банків, створення захисту активів клієнтів банків та контролю з боку держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Діба М. І. Капіталізація банківської системи як чинник підвищення надійності економіки України / М. І. Діба, Є. С. Осадчий // *Фінанси України*, 2008. – № 6. – С. 77–88.
2. Коренева О. Стан капіталізації банківської системи України та оцінка можливостей покриття банківських ризиків капіталом / О. Коренева, Я. Кузніченко // *Вісник Національного банку України* – 2013. – № 10. – С. 43–49.
3. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23.02.2012 р. № 4452 – VI, [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.fg.gov.ua/payments/>
4. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23.02.2006 р. № 3480 // *Відомості Верховної Ради України*. – 2006. – № 31. – Ст. 268.
5. Фінансова звітність ПАТ «Раїффаїзен банк Аваль» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.aval.ua/ua/about/bank_reports/.
6. Фінансова звітність ПАТ «Укрексімбанк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eximb.com/ukr/about/report/>.
7. Фурсова В. А. Формування ресурсної бази комерційних банків: сучасний і перспективи розвитку / В. А. Фурсова, М. О. Капелюшина // *Открытые информационные и компьютерные интегрированные технологии*. – 2011. – № 50. – С. 118–124.
8. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків № 368 від 28.08.2001 р. (зі змінами від 19.08.2014 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>.
9. Основні показники діяльності банків України // *Вісник НБУ*. – 2010 (2011, 2012, 2013, 2014 pp.). – № 3.
10. Офіційний сайт Національного банку України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bank.gov.ua>.